

8. Лютов П. Л. Забастовки и другие промышленные акции работников (международный и сравнительно-правовой анализ) // Труд за рубежом. — 2001. — № 4. — С. 96.
9. Лютов Н. Л. Коллективные трудовые споры: сравнительно-правовой анализ. — М.: ТК Велби: Проспект, 2007.
10. Валецька О. Дослідження механізму захисту права працівників на заробітну плату при проведенні страйків // Бюлетень Національної служби посередництва та примирення. — 2008. — № 7-8. — С. 29.
11. Соффер В. Г. Индивидуальная забастовка? Почему бы и нет?.. // Трудовое право. — 2008. — № 8. — С. 11.
12. Щодо реалізації права на страйк: Лист Національної служби посередництва та примирення від 09.01.2003 № 06-01/03 // <http://www.nspp.gov.ua>
13. Про затвердження Положення про порядок проведення страйку як крайнього засобу вирішення колективного трудового спору (конфлікту) та примирних процедур під час страйку: Наказ Національної служби посередництва і примирення від 04.08.2004 № 113 // <http://www.nspp.gov.ua>
14. Інформація про результати діяльності Національної служби посередництва і примирення за 9 місяців 2008 року // <http://www.nspp.gov.ua>.
15. Канунников А. Б., Пастухов А. А., Канунников С. А. Правовая культура самозащиты работниками трудовых прав // Трудовое право. — 2007. — № 2. — С. 54.
16. Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации / Отв. ред. Ю. П. Орловский. — М.: Юрид. фирма «Контракт», «ИПФРА.М», 2002.
17. Киселев И. Л. Сравнительное трудовое право: Учебник. — М.: ТК Велби: Проспект, 2005.
18. Трудовой кодекс Азербайджанской Республики // http://www.azhumanrights.org/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s_001&p_0020&n_000044&g.
19. Про поновлення на роботі, стягнення середньомісячного заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди: Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28.11.2007 // <http://www.liga.net>.

УДК 343.232:161.12

В. Туляков, М. Дмитрук

КАТЕГОРІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Відомо, що в рамках теорії держави та права загально визнаною є точка зору, згідно з якою правопорушення класифікуються на злочини та проступки в залежності від ступеня суспільної небезпеки та соціальної реакції держави [1]. В правовій доктрині поряд із злочинами виділяють адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові та інші види правопорушень (проступків). Межа між злочином та вказаними видами правопорушень (проступків) існує у вигляді поступового переходу як оцінки діяння з боку держави, так і реакції на нього. Поруч з цим вслід за законодавцями країн Європейського співтовариства в Україні було висунуто точку зору про необхідність формування самостійного інституту кримінальних проступків. У Концепції реформування кримінальної юстиції від 08.04.2008 року одним із напрямків реформування кримінального права є впровадження поряд із злочином іншого виду кримінального діяння [2, 486]. Місце, властивості та взаємозв'язок із іншими видами правопорушень (проступків) вказаного виду діяння (далі —

© В. Туляков, М. Дмитрук, 2009

кримінальний проступок) на сьогоднішній день не отримали повного теоретичного обґрунтування.

Традиційно в теорії кримінального права кримінальний проступок — це правопорушення, яке не пов'язано із покаранням у вигляді позбавлення волі (див. ст. 111-1 КК Франції 1992 року). Але неможливою є розробка законопроектів щодо впровадження кримінального проступку при відсутності його теоретичного осмислення. Відомо, що підняте В. Курляндським питання щодо впровадження кримінального проступку наприкінці ХХ ст. набуло широкого обговорення у радянській правовій науці і за впровадження кримінального проступку у різний час висловлювались теоретики І. Самощенко, Ю. Денісов, криміналісти Ю. Іванов, Н. Кузнецова, А. Сахаров, А. Тарбагаєв, П. Фріс, представники галузі адміністративного права В. Авер'янов, О. Банчук, І. Голосніченко, В. Колпаков.

Проте комплексне дослідження взаємозв'язку кримінального проступку із іншими видами правопорушень (проступків), його місця серед видів правопорушень (проступків), характеристика властивостей, що обумовлюють проміжне становище кримінального проступку серед інших видів правопорушень (проступків), відсутні.

Завданням цієї публікації є дослідження властивостей кримінального проступку, взаємозв'язків із адміністративним, дисциплінарним та цивільно-правовим правопорушеннями (проступками), місця серед вказаних видів правопорушень (проступків). Вказані теоретичні дослідження властивостей кримінального проступку можуть бути враховані при розробленні законопроектів щодо впровадження цього виду кримінального діяння.

Правопорушення за своєю суттю та за пануючою моделлю економічного детермінізму є індивідуальною формою протесту проти існуючого суспільного порядку. Серед вчених є різні погляди щодо видів правопорушень (проступків). По-перше, в теорії права виділяють серед видів правопорушень такі злочини: адміністративні, дисциплінарні та цивільно-правові правопорушення (проступки). По-друге, представники різних галузей права відокремлюють, крім зазначених вище видів правопорушень, також трудові, фінансові (або податкові) та інші правопорушення (проступки).

У першому випадку критерієм класифікації є матеріальний критерій: види проступків відокремлюються за характером юридичної санкції, формою посягання, формою реакції держави (інших суб'єктів правовідносин). Наприклад, цивільно-правові правопорушення (проступки) за таким критерієм класифікації вбирають в себе трудові, аграрні, корпоративні правопорушення (проступки) тощо.

У другому випадку критерієм класифікації є формальний критерій: види правопорушень (проступків) виділяються в залежності від галузі права, норми якої вони порушують (трудова, фінансова, корпоративна правопорушення (проступки)) [3, 162–165].

На нашу думку, перший критерій класифікації видів правопорушення (проступків) є більш теоретично обґрунтованим і при подальшому дослідженні

будемо використовувати саме цю класифікацію. Крім того, доктринальне тлумачення положень п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України не передбачає інших видів правопорушень, крім наведених у першій класифікації.

Властивості та взаємозв'язок кримінального проступку із вказаними видами правопорушень (проступків) прослідковується при дослідженні проблеми розмежування злочину із вищезазначеними видами правопорушень (проступків). Розглянемо традиційні погляди щодо розмежування злочину із іншими видами правопорушень (проступків).

У теорії права і в деліктному законодавстві злочин відмежується від інших видів правопорушень (проступків) за критерієм шкоди або суспільної небезпеки. Так, розпочинаючи ще з праць В. Пашуканіса, всі правопорушення розглядаються шкідливими, і лише в злочинах шкода, досягаючи певного рівня, утворює відповідний ступінь суспільної небезпеки [4, 74]. Інші вчені розглядають всі правопорушення як суспільно небезпечні, проте різні за ступенем шкоди. При цьому В. Колпаков пропонує шкідливість розглядати як онтологічну ознаку злочину та інших видів правопорушень, а суспільну небезпеку як гносеологічну ознаку. Встановлення суспільної небезпеки, на думку цього вченого, можливе лише в ході розслідування, тобто після скоєння злочину чи правопорушення [5, 125].

Крім відмежування злочину від інших видів правопорушень (проступків) за ознакою суспільної небезпеки, розмежування здійснюють також за такими елементами об'єктивної сторони правопорушення, як: час, обстановка, місце скоєння злочину, за елементами суб'єктивної сторони правопорушення (проступку) — за форму вини, мотивом, метою. Наприклад, навмисне легке тілесне ушкодження — злочин, а необережне — проступок [6, 124].

Останнім часом у науковій літературі все частіше висловлюється думка, що суспільна небезпека та засіб регулювання суспільних відносин (віднесення того чи іншого виду діяння до злочинів або інших видів правопорушення (проступків), лише за вказівкою кодифікованого акту) є недостатнім критерієм розмежування адміністративних правопорушень (проступків) і злочинів [7, 60].

Відмежування ж за наведеними елементами об'єктивної чи суб'єктивної сторони є відмежуванням лише за конструктивними ознаками, які не дають цілісного уявлення про відмінність злочину від інших видів правопорушень (проступків).

На нашу думку, сутнісна відмінність злочину від інших видів правопорушень (проступків) прослідковується за такими властивостями злочинів.

Наприклад, Є. Азарян зазначає, що злочин, що перекладається з російської мови як «преступление», є вольовим актом людини, яким вона переступає певну межу, законом Божим встановлену, договором людським закріплену. У зв'язку із тим, що абсолютними і непорушними є тільки Божі заповіді-імперативи (не вбий, не вкради та інші), то злочином, перш за все, є порушення відносин між Богом та Його праобразом-людиною, тобто злочином є порушення «вертикальних», «боголюдських» відносин, що фактично втілені у природному праві.

Також до злочинів належать порушення похідних від вертикальних суто

«людських горизонтальних суспільних відносин», які закріплюються в тих чи інших законах, постановах, правилах, тобто позитивному праві [8, 4–5].

Порушення похідних «суто горизонтальних відносин» між членами суспільства визнається злочином, але ці діяння, на думку Н. Кузнецової, є мало-значними злочинами і носять як би напівзлочинний характер, а санкції для них — змішані — наполовину покарання, наполовину — заходи громадського впливу [9, 170].

На жаль, Є. Азарян не розкриває поняття горизонтальних та вертикальних відносин, але, на нашу думку, до вертикальних відносин належать правовідносини, що становлять сукупність прав та обов'язків, врегульованих нормами конституційного права щодо реалізації прав першого покоління (негативні права, такі як право на життя, право статеву недоторканість тощо), а до «горизонтальних відносин» — права наступних поколінь (такі позитивні права, як право на працю, на соціальне забезпечення тощо).

Схожу позицію щодо відмінності злочину від інших видів правопорушень (проступків) висловлював О. Костенко, який визначав злочин як діяння, яке порушує закони природи, втілені людьми у кримінальне законодавство, зокрема Кримінальний кодекс (далі — КК України) [10, 135–144].

Продовжуючи позицію О. Костенка, слід зазначити, що лише деякі злочини, передбачені КК України, можна визначити як діяння, які порушують закони природи, санкціоновані державою в законодавство, а інші злочини порушують лише соціальні закони, створені позитивним правом для реалізації природних прав.

Інші властивості щодо відмінності злочину та інших видів правопорушення називав Р. Грессері, який визначав адміністративні проступки як діяння, що не заборонені природним правом та посягають на порядок управління, а кримінальні — як діяння, що суперечать саме природному праву [11, 48–61].

До відмінностей злочину від інших видів правопорушень (проступків) за властивостями можна віднести також наявність або відсутність договірних відносин. Наявність договірних відносин свідчить про належність діяння до цивільно-правового правопорушення (проступку) у випадку, якщо вони не порушують публічного інтересу [12, 51–52].

Але існують склади злочинів, конститутивною ознакою яких є порушення договірних відносин.

При цьому основним безпосереднім об'єктом злочину є договірні відносини, а обов'язковим безпосереднім додатковим об'єктом є здоров'я, життя тощо. Подібні злочини через «горизонтальні відносини» порушують «вертикальні відносини», через порушення позитивних прав опосередковано порушують негативні права, саме у зв'язку із останнім і визнаються злочинами.

Вказані види злочинів є проміжними діяннями, оскільки їм властиві ознаки цивільних правопорушень і злочинів.

Наприклад, примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань шляхом стягнення заборгованості в судовому порядку або шляхом виконання напису нотаріуса державною виконавчою службою є реалізацією суб'єктивного

права, а от примушування до виконання цивільно-правових зобов'язань із загрозою насильства, вбивства тощо визнається злочином (ст. 355 КК України). Можна навести багато інших прикладів складів злочинів, які володіють ознаками адміністративних чи дисциплінарних правопорушень (проступків).

Відомі положення досліджень Л. Багрій-Шахматова стосовно форм реалізації кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного та громадського впливу. А. Тарбагаєв на початку 90-х років минулого сторіччя звертав увагу на проблему існування дисциплінарної та адміністративної відповідальності за злочини та наводив ряд прикладів із положень КК РСФСР [13, 93–96]. І зараз згідно із ч. 4 ст. 401 КК України особа, яка вчинила злочин, передбачений статтями розділу XIX, може бути звільнена від кримінальної відповідальності згідно зі ст. 44 цього Кодексу із застосуванням неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Вказане положення не можна визнати декриміналізацією, оскільки це виключна компетенція законодавчого органу. Якщо вказане положення визнати спеціальним інститутом звільнення від кримінальної відповідальності, то в такому разі цей інститут суперечить положенням ч. 2 ст. 1 Загальної частини КК України, оскільки фактично визначає, що за скоєння злочину може наставати не покарання, а лише дисциплінарна відповідальність.

У КК України 1960 року існувала ст. 51 «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів адміністративного стягнення, примусових заходів виховного характеру або громадського впливу». За наявності умов звільнення від кримінальної відповідальності, щодо особи приймалося одне із рішень: про притягнення до адміністративної відповідальності, про передачу матеріалів справи на розгляд товариського суду, про застосування примусових заходів виховного характеру, про передачу особи на поруки громадській організації або трудовому колективу. В КК України в редакції 2001 року існують відголоски згаданого положення в ст. 47 КК України та збережена адміністративна преюдиція в деяких статтях (ст. ст. 209-1, 390 КК України тощо). В чинному КК України рішення про застосування примусових заходів виховного характеру та передача особи на поруки громадській організації або трудовому колективу трансформовані в підстави звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 47, 97 КК України). Як бачимо, рамки інституту звільнення від кримінальної відповідальності було розширено.

Дослідження відмінності злочинів від інших видів правопорушень свідчить, що між злочинами та іншими видами правопорушень (проступків) існують проміжні категорії, яким притаманні ознаки цивільно-правових адміністративних, дисциплінарних правопорушень, за скоєння окремих злочинів передбачена відповідальність як за дисциплінарні правопорушення, застосовуються заходи громадського стягнення, збережена адміністративна преюдиція. Наведене дослідження підтверджує існування проміжного виду діяння між злочином та іншими видами правопорушень.

Деякі підтвердження тому ми знаходимо у наукових публікаціях. Так свого часу ще А. Піонтковський зауважував, що справи, які зупиняються на підставі

ч. 2 ст. 7 Основ кримінального законодавства Союзу РСР та радянських республік та передаються на розгляд товариського суду (наприклад, дрібне хуліганство, дрібна крадіжка державного або комунального майна), є не злочинами, дисциплінарними або адміністративними правопорушеннями, а правопорушеннями особливого виду — своєрідним антисуспільним проступком. І. Самощенко іменував ці діяння аморальними проступками та зазначав, що існують діяння, за які призначаються більш жорстокі адміністративні санкції, ніж за кримінальні правопорушення, і тільки відсутність кримінальної протиправності не робить цей проступок злочином [3, 82]. У даному випадку науковці відносять до кримінального проступку вже деякі адміністративні правопорушення (проступки), які посягають на об'єкти злочинів «вертикальних відносин».

В. Колпаков при класифікації видів адміністративних правопорушень (проступків) на групи відокремлював адміністративні проступки підвищеного ступеня суспільної небезпеки, які за складом правопорушення, за суворістю кари, за порядком відповідальності наближені до злочинів (дрібне хуліганство, розкрадання державного та громадського майна, злісна непокора представника влади) [5, 126]. На нашу думку, вказаний вид неправомірної поведінки, що В. Колпаков називає «адміністративними проступками, що наближені до злочинів», необхідно відносити саме до кримінальних проступків.

Отже, кримінальний проступок за своїми властивостями можна визначити як проміжне діяння між злочином та правопорушенням, за скоєння якого настає кримінальна відповідальність, що не пов'язана із заходами виправно-трудового впливу, та який порушує «горизонтальні відносини» управлінського та/або публічно-договірного характеру, закріплене в нормах позитивного права і опосередковано посягає на природні права людини

Вказані властивості визначають проміжне місце кримінального проступку із іншими видами правопорушень (проступків).

За своїми ознаками кримінальний проступок характеризується тим, що його об'єктивна сторона охоплює характеристику протиправної активності у сфері адміністративних, дисциплінарних чи цивільно-правових відносин (порушення певного порядку діяльності та/або управління, виконання цивільно-правових зобов'язань тощо)), а його об'єктом є безпека особи, соціальної групи, держави, що належить до природних прав і порушується опосередковано через інші горизонтальні відносини.

Вказані властивості кримінального проступку, його взаємозв'язки, місце серед інших видів правопорушень можуть використовуватись як основні початки впровадження категорії кримінального проступку при розробленні відповідних законопроектів.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є детальне дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального проступку, відмежування вказаного проступку від злочину та інших видів правопорушень (проступків), розгляд питань криміналізації (декриміналізації) відносно до кримінальних проступків, та, наприкінці, розгляд особливостей відповідальності, що настає за скоєння кримінального проступку.

Література

1. Сурилов А. В. Теория государства и права: Учеб. пособие для юрид. ф-тов ун-тов и ин-тов. — К.; О.: Выща шк., 1989. — 438 с.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 року № 311/2008 // Офіційний вісник України. — 2008. — № 27. — Ст. 486.
3. Самощенко И. С. Понятие правонарушения по советскому законодательству. — М.: Юрид. лит., 1963. — 265 с.
4. Ковалев М. И. Понятие преступления в советском уголовном праве. — Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. — 203 с.
5. Колпаков В. К. Административно-деликтивный феномен: Монография. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 325 с.
6. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 1. Учение о преступлении. — М.: Изд-во МГУ им. М. В. Ломоносова, 2002. — 424 с.
7. Голосніченко І. Перспективні положення кодифікації норм правового інституту адміністративної відповідальності // Право України. — 2006. — № 8. — С. 60–63.
8. Азаряп Е. Р. Преступление. Наказание. Правопорядок. — С.Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. — 374 с.
9. Кузнецова П. Ф. Преступление и преступность. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969.
10. Костенко О. М. Соціальний натуралізм як методологічний принцип юриспруденції і кримінології // Вісник Академії правових наук. — 2004. — № 4. — С. 135–144.
11. Шишов О. Преступление и административный проступок. — М., 1967.
12. Колпаков В. Адміністративний проступок: критерії визначення // Прокуратура. Людина. Держава. — 2005. — № 5. — С. 51–52.
13. Тарбагаєв А. П. Дисциплінарний проступок в механізмі уголовно-правового регулювання // Известия вузов. Правоведение. — 1993. — № 2. — С. 93–96.

УДК 340:572.02

В. В. Завальнюк

ЕВОЛЮЦІЯ В АНТРОПОЛОГІЇ ПРАВА

З настанням соціологічної фази розвитку права визначальні причини дій людини були переміщені з особистості на «умови існування», «зовнішнє середовище», «характер соціально-економічної формації» та ін. Людині у цьому трактуванні, спираючись на позиції матеріалістичного монізму, відводиться роль певного накопичувача (акумулятора) впливу зовнішнього середовища, розрядом якого є певні поступки й діяння особи. Таким чином, особистість людини перетворюється із суб'єкта, автора діяння, у специфічний об'єкт, який відчуває вплив факторів і вибірково реагує на них. Іншими словами, людська особистість зведена до такого стану бездуховності, коли як формулу, що пояснює діяння людини, в тім числі і деструктивне, можна застосувати вираз: «Не я роблю, а зі мною робиться», «не я живу, а зі мною відбувається» [1, 174]. Важко не погодитися з Р. Гененом, який у невтримному переведенні якісних сутностей у кількісні бачить одну із вирішальних ознак профанації сучасної науки. На думку того ж Генона, «європейці вже давно не вміли розрізняти «душу» і «дух» [2, 242]. Однак, можна б додати, що багато хто з «учених» узагалі виклю-